

АРХИВСКА ГРАЂА АРХИВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ БУДИМСКЕ У СЕНТАНДРЕЈИ

Анстракт: Евидентирање, сређивање и заштиту архивске грађе српског порекла започели су стручњаци Архива Србије (данас Државног архива Србије) 1984. године. Архив Српске православне епархије будимске почео је са радом 1990. године под званичним називом Црквеноуметничка збирка, Библиотека и Архив Српске православне епархије будимске. Тада је подигнута нова зграда у којој се Архив и данас налази. У раду ће бити приказани формирану фондови и збирке Архива епархије будимске, архивска грађа од значаја за историју српског народа и Србије, начин сређивања и количина сређене архивске грађе, као и објављене публикације.

Кључне речи: Архив Српске православне епархије будимске, архивски фондови и збирке, архивска грађа, публикације

За време Велике сеоба Срба под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића 1690. године у Сентандреју се доселило више хиљада српских породица. Крајем XVII и почетком XVIII века Срби су у Сентандреји били већинско становништво, са огромним утицајем у јавном и културном животу. Бавили су се трговином и занатством, мање земљорадњом, претежно виноградарством. Данас су присутни готово симболично, али су присутни културноисторијски и њихов број сведен је на десетак породица. Према попису из 1696. године у Сентандреји је било 989 старешина домаћинства, а 1924. године 231 житељ који се сматрао Србином.² Царским патентом из 1695. године митрополит Јефтимије Поповић потврђен је у звању будимског епископа, чиме је успостављена Будимска епархија са средиштем у Сентандреји. Поред Сентандреје Срби су се населили и другим местима на територији Мађарске као што су Будим, Пешта, Сегедин, Острогон, Баја, Печуј, Ђур, Јегра, Грабовац, Ловра, Помаз, Калаз, Кечкемет, Стони Београд, Мохач, Медина, Илочац, Сантово и друга места (преко педесет).

Срби су на обали Дунава у Сентандреји подигли цркву-брвнару, посвећену јеванђелисти Луки, где су положили мошти кнеза Лазара које су донели са собом. За неколико деценија у XVIII веку подигли су чувене сентандрејске цркве: Саборну или Београдску, Благовештенску, Преображенску, Пожаревачку, Ћипровачку, Оповачку и Збешку. Временом се број Срба смањивао из многих разлога као што су куга, буње, ратови, асимилација... Због све већег сиромаштва епархије и црквене

¹ архивски саветник у пензији; vfilipovic55@gmail.com

² Динко Давидов, *Сентандреја, српске повеснице*, Београд – Нови Сад 2011, 47, 77.

општине били су принуђени да последње три цркве уступе другим верским заједницама: Типровачку 1838. католицима, Оповачку 1913. реформаторима и Збешку 1948. католицима. „Зна се да у Сентандреји никад није било више од 2-3000 стално настањених правосл[авних] Срба“, записао је прота Стеван Чампраг у свом рукопису *Српство у Сентандреји*.³

Осим прелепих грађевина, сведок постојања и живљења Срба у Сентандреји је и архивска грађа која се чува у Архиву Српске православне епархије будимске. Архив је званично почео са радом 1990. године у оквиру Црквеноуметничке збирке Библиотеке и Архива Српске православне епархије будимске. Те године је обележен јубилеј „Тристота годишњица сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем“. Тада је рестауриран епархијски двор и обновљена зграда у којој се налазе Црквеноуметничка збирка, Библиотека и Архив. Епархијски музеј је 2019. године пресељен на главни трг у Сентандреји, у адаптирану зграду некадашње Препарандије, Српске учитељске школе, која је основана 1812. године, а нешто касније премештена у Сомбор. У простору намењеном за Архив смештена је архивска грађа од око 1.700 архивских кутија. Све кутије поређане су у адекватне полице са 1.119 архивских књига и 667 матичних књига крштених, венчаних и умрлих из 59 црквених општина Будимске епархије. Кутије су поклон Архива Србије, а полице за њихов смештај обезбедила је Влада Мађарске.

344

Архив Српске православне епархије будимске

Рад на прикупљању, евидентирању, заштити и сређивању архивске грађе у Сентандреји започео је 1984. после иницијативе која је потекла из Архива Србије 1970. године. Од 1984. до 1991. године делатност Архива Србије базирала се на Протоколу о сарадњи између СФРЈ и Републике Мађарске у области заштите и истраживања споменика историје и културе оба народа. Због немилих догађаја на просторима бивше Југославије дошло је до прекида званичне сарадње, али је рад на заштити, сређивању и обради архивске грађе настављен захваљујући финансијским средствима која су обезбедила Будимска епархија и министарства културе Републике Србије

и Мађарске, као и чврстој решености Архива Србије да непроцењиво архивско благо заштити, сачува и презентује стручној и широј јавности. Екипа Архива Србије у почетку је бројала четири члана коју су чинили архивски саветници Ненад Ердџановић, Бошко Ђенић, Славица Тимотијевић и архивски помоћник Десанка Илијашевић. Екипе су се временом мењале, па су од 1993. године у Архиву радили архивисти Бошко Ђенић и Славица Тимотијевић, а од 1996. придружила им се и

³ Петар В. Крестић, *Српство у Сентандреји, Стеван Чампраг*, Нови Сад – Београд – Будимпешта 2018, 17.

Вера Филиповић. У периоду од 2007. па до 2021. послове на сређивању, обради и заштити архивске грађе обављали су архивски саветници Архива Србије Вера Филиповић и Тајјана Драгићевић, а у периоду 2011–2013. године и архивист Александар Рафаиловић. Екипе су у Сентандреји боравиле по петнаест дана једанпут годишње, а неколико година и по два пута, што је зависило од финансијских средстава. У Архиву Српске православне епархије будимске никада није постојао стално запослени архивист који би са знањем српског и мађарског језика и завршеним стручним испитом из архивске делатности стално радио у Архиву. До реализације те идеје никада није дошло, мада је било покушаја да се то учини.

Упоредо са сређивањем архивске грађе радило се и на превентивној и техничкој заштити, тако да се екипи архивиста придружила и екипа конзерватора из Архива Србије: Радмила Петровић (конзерватор саветник) и Меланија Тањга (конзерватор) која је направила план заштите и листу приоритета за конзервацију и рестаурацију матичних књига, протокола, регистара и других књига, као и архивске грађе.

Приликом првих долазака у Сентандреју стручњаци Архива Србије направили су увид у стање архивске грађе. Констатовали су да се ради о врло вредној и обимној архивској грађи која се налазила на више различитих места, у неадекватним условима. Највећи део био је смештен у згради Конзисторије, део у Саборној цркви, део у Владичанском двору, а део у Будимпешти, у згради Српске православне школе. Велика количина грађе прикупљена је из преко педесет градова и села у којима су живели Срби, из цркава, манастира и црквених општинама широм Мађарске, и донета у Сентандреју.

Као резултат вишегодишњег рада архивиста Архива Србије настао је *Водич Архива Српске православне будимске епархије* објављен 2006. године. У *Водичу* је дат попис архивских књига и преглед свих фондова и збирки које се чувају у Архиву, са сумарним описом грађе, количином и распоном година. Урађен је именик насеља која су припадала Будимској епархији према данашњим српским и мађарским називима и називима из архивске грађе, као и списак места из којих треба преузети матичне књиге и архивску грађу. Исте године израђен топографски показивач депоа који омогућава потпуни преглед архивске грађе, али је до данас претрпео знатне измене због делимичне реконструкције архивског простора, новоприспеле архивске грађе и сређености великог броја фондова.

Прикупљена грађа са територије Будимске епархије на којој су живели Срби класификована је по *Водичу* на следећи начин: формиран су фондови епархијске управе, друштава и задужбина, лични фондови, збирке, а издвојена је и значајна архивска грађа.⁴ Образовано је укупно 67 фондова (од којих неки нису преузети) и 20 збирки. За сваки фонд извршени су обрада архивских књига и класификација архивске грађе на године. Фондови су сређени сумарно са описима важнијих докумената. У појединим фондовима неколико кутија важније архивске грађе обрађено је аналитички.

⁴ Бошко Ђенић, Славица Тимотијевић, Вера Филиповић, *Водич архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006.

А. Фондови Будимске епархије**Фондови управе**

- А. 1. Епископ дијецезан – ЕД (Е)
- А. 2. Епархијска скупштина – ЕС
- А. 3. Епархијска конзисторија (I и II одсек, Административни одбор – А (АО), Школски одбор – Ш (ШО) и Економни одбор ЕО) – К
- А. 4. Окружни протопрезвитерат будимски – ПБ
- А. 4. 1. – А. 4. 21. Црквене општине Будимског протопрезвитерата
- А. 5. Окружни протопрезвитерат мохачки – ПМ
- А. 5. 1. – А. 5. 22. Црквене општине Мохачког протопрезвитерата
- А. 6. Српско намесништво сегединско – СН
- А. 6. 1. . – А. 6. 7. Црквене општине Сегединског намесништва
- А. 7. Фонд манастира Грабовца – МГ

Фондови друштва

- А. 8. Зора – певачко друштво – ПДЗ
- А. 9. Јавор– певачко друштво – ПДЈ
- А. 10. Слога – певачко друштво – ПДС

Фондови задужбина

- А. 11. Текелијанум – Тек, Задужбина Саве Текелије
- А. 12. Ангелијанум – Анг. Задужбина Лазара и Софије Дунђерски
- А. 13. Боздина заклада – БЗ, Задужбина Јелене и Наума Бозде

Б. Лични фондови

- Б. 1. Епископ Арсеније Стојковић – АСт (1804–1892)
- Б. 2. Епископ Георгије Зубковић – ГЗ (1878–1951)
- Б. 3. Епископ Данило Крстић – ДК (1927–2002)
- Б. 4. Лаза Терзин – ЛТ (1880–1965)

В. Збирке

- В. 1. Збирка матичних књига – ЗМК
- В. 2. Збирка фотографија – ЗФ
- В. 3. Збирка планова и скица – ЗПлС
- В. 4. Збирка докумената о српским интернирцима –ЗСИ
- В. 5. Збирка докумената о поткарпатским Русима – ЗПР
- В. 6. Збирка докумената о школству и изградњи школа – ЗШ
- В. 7. Збирка школских исказа – ЗШИ
- В. 8. Збирка докумената о градњи и оправци епископских резиденција – ЗЕР
- В. 9. Збирка докумената о рашчињењу свештеника Иштвана (Стевана) Немета – ЗИН

- V. 10. Збирка докумената о свештенику Winer Tiboru – ЗВТ
- V. 11. Збирка докумената о бракоразводним парницама – ЗБП
- V. 12. Збирка уредаба Српске православне цркве – ЗУ
- V. 13. Збирка инвентара цркава и коренитог иметка црквених општина – ЗИ
- V. 14. Збирка позоришних текстова – ЗПТ
- V. 15. Збирка посланица, говора и проповеди – ЗП
- V. 16. Збирка докумената о уплати верозаконског приноса – ЗВП
- V. 17. Збирка серијских публикација – ЗСП
- V. 18. Збирка службеничких листова епархијског свештенства и чиновништва – ЗСЛ
- V. 19. Збирка клипинга – ЗК
- V. 20. Varia – V⁵

Фондови управе

А. 1. Епископ дијецезан – ЕД (Е)

Фонд Епископ дијецезан обухвата архивску грађу од 1855. до 1951. године. Чине га 27 обрађених архивских књига: Exhibit (првобитни назив за деловодни протокол), дневници канцеларије епископа будимског 1868–1869, 1871–1874, 1875–1876. (3 књиге), као и рачунске и поштанске књиге и 52 кутије списа. До 2021. године сумарно су обрађене 32 кутије.

Архивску грађу овог фонда чине дописи упућени епископима будимским Арсенију Стојковићу, Јеремији Мађаревићу, Лукијану Богдановићу и Георгију Зубковићу (патријарха, свештеника, јеромонаха, протопрезвитера, пароха, црквених општина, парохијана, учитеља...) и концепти њихових одговора. Докумената овог фонда су: обавештења о сазивању Архијерејских сабора, дописи патријарха, записници са седница конзисторијских одбора, извештаји о раду протопрезвитерата и парохија, Завода Саве Текелије и Завода Свете мајке Ангелине, завршни и други финансијски извештаји и рачуни, беседе епископа за Божић и Васкрс. Ту су и акта о текућим пословима Епархије као што су тражење дозволе свештеника за обављање венчања, молбе за материјалну помоћ свештеника, учитеља и школа, молбе учитеља за службу, решења о постављењу свештеника, документа о њиховим одсуствима, молбе за освећење и поправку храмова, поправку сентандрејског двора, одлуке о расписивању ратних зајмова, спискови приложника по парохијама за децу и удовице изгинулих у рату и извештаји свештеника Будимске епархије о разним видовима помоћи и њиховом ангажовању.

Нека од докумената из фонда Епископ дијецезан су:

- Концепти послатих аката Епископату – епископу будимском Арсенију Стојковићу 1860–1865. године⁶;

⁵ Исто

⁶ Архив Српске православне епархије будимске, Епископ дијецезан – ЕД, К (кутија) I.

- Списак парохијана Протопрезвитерата Мохачког и Будимског по парохијама и филијалама крајем 1868. године⁷;
- Спискови парохијана Будимској епархији који врше војну службу (свештеника, учитеља и других) по парохијама 1917. године⁸;
- Предлог Лазе Терзина, школског референта и надзорника Будимске епархије да се у средњим школама у којима има најмање пет ђака српске православне вероисповести уведу часови српског језика⁹;
- Статистички подаци о броју православних душа, бракова у Будимском и Мохачком протопрезвитерату и Сегединском и Дарђанском намесништву.¹⁰

Фондови управе Архива Српске православне епархије будимске који нису сређени су: Епархијска скупштина – ЕС, Епархијска конзисторија (I и II одсек, Административни одбор – А (АО), Школски одбор – Ш (ШО) и Економни одбор ЕО) – К, Окружни протопрезвитерат будимски – ПБ, Окружни протопрезвитерат мохачки – ПМ. То су углавном велики фондови за чије су сређивање потребни дужи временски период и континуирани рад више архивиста. Један од најзначајнијих фондова – Конзисторија – има 650 кутија списа и 220 архивских књига које су обрађене. Нису сређени ни фондови певачких друштва „Јавор“, „Зора“ и „Слога“.

Српско намесништво сегединско – СН, Фонд манастира Грабовца – МГ, фондови задужбина Саве Текелије – Текелијанум – Т, Лазара и Софије Дунђерски – Ангелијанум – Анг, Јелене и Наума Бозде – НБ, као и црквене општине Будимског и Мохачког протопрезвитерата, чија је архивска грађа преузета и налази се у Архиву, у највећем делу су сумарно сређени. Остало је да се среди неколико мањих црквених општина Будимског и Мохачког протопрезвитерата. Од црквених општина Сегединског намесништва сређена је Црквена општина Сегедин.

А. 4. 16. Црквена општина Сентандреја, ЦО Сентандреја

Од архивске грађе црквених општина у овом раду биће представљен кратак опис докумената који се налазе у фонду Црквена општина Сентандреја за период 1738–1984. године. Фонд чини 228 архивских књига и 39 кутија архивске грађе. Од архивских књига навешћемо само неке: домовни и циркуларни протоколи сентандрејских цркава, књиге опажених мана и недостатака црква, записници седница скупштине и одбора, *Exhibiti* (деловодни протоколи), разне школске књиге (школски циркуларни протокол, школски дневници, пописи ученика), као и многе рачунске књиге на српском и мађарском. Све књиге су обрађене.

Документа у првој кутији о Саборној и Благовештенској цркви у Сентандреји су аналитички обрађена и односе на период 1752–1895. године (разне признанице за зидање и потребе Саборне цркве, рачуни од куповине кадионица, путира, свећа, признанице за исплату учитеља, појаца, звонара, сликара и мајстора). Нека

⁷ АСПЕБ, ЕД, К-І, 100, 106/1868.

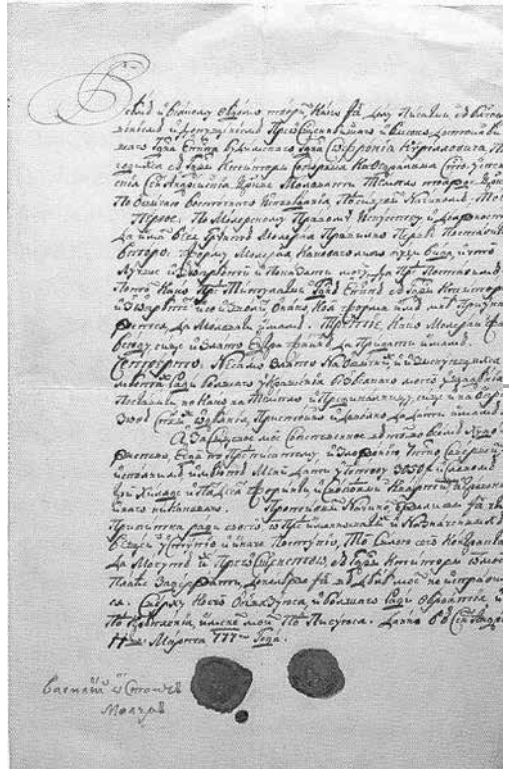
⁸ АСПЕБ, ЕД, К-XXII, 177/1917.

⁹ АСПЕБ, ЕД, К-XXVIII, 55/1924.

¹⁰ АСПЕБ, ЕД, К-XXIX, 109/1925.

од докумената која су писана на црквенословенском, латинском и мађарском језику су:

- Атест и реверс епископа бачког Арсенија Радивојевића о уступању сребрног крста Саборној цркви из 1775. године¹¹;
- Уговор са Василијем Остојићем о осликавању иконостаса Саборне цркве из 1777. године¹²;
- Инвентар покретне и непокретне имовине Саборне цркве¹³;
- Списак дародаваца за набавку звона Саборне цркве¹⁴;
- План основе и звоника Саборне цркве и пратећа документација¹⁵;
- Инвентар Благовештенске цркве, записи о подизању цркве и писмо које је постављено у темеље Благовештенске цркве из 1752. године¹⁶;
- Писмена погодба између црквене општине Благовештенске цркве и сликара Михаила Живковића о осликавању иконостаса у Благовештенској цркви из 1802. године¹⁷;
- Списак икона са иконостаса Благовештенске цркве са потписом сликара Михаила Живковића¹⁸;
- Уговор парохијана Благовештенске цркве о обавезама према тој цркви из 1792. године¹⁹;
- Инвентари Саборне, Благовештенске и Пожаревачке цркве 1856–1882. године²⁰.

Уговор Василија Остојића о сликању иконостаса

У осталим кутијама фонда Црквене општине Сентандреја налази се архивска грађа следећег садржаја: записници и извештаји седница Сентандрејске скупштине, црквених и школских одбора, финансијски извештаји, извештаји о из-

¹¹ Архив Српске православне епархије будимске, Црквена општина Сентандреја, К-1, 1, 2.

¹² АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 3.

¹³ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 47.

¹⁴ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 50.

¹⁵ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 51.

¹⁶ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 52.

¹⁷ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 54.

¹⁸ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 55.

¹⁹ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 57.

²⁰ АСПЕБ, ЦО Сентандреја, К-1, 62-64.

бору пароха, учитеља, документа о поправци цркава, звона и спискови црквених инвентара; статистички подаци о становништву, спискови крштених, венчаних и умрлих, крштенице и умрлице 1901–1948, молбе појединаца за финансијску помоћ због различитих потреба (стипендије из заклада, удаја, изградња кућа...). Део грађе фонда односи се на документацију о почетку школске године и казнама предвиђеним за родитеље који не упишу децу у школу, побољшању услова за школовање деце у Сентандреји, стању у српским школама, набавци школских учила и куповини одређених школских књига. У грађи се налазе и школски извештаји о деци (број, успех, неуспех по разредима), документа о набавци намештаја, састанцима школских одбора и раду учитеља, спискови деце за похађање школе и одобрених уџбеника за Српске народне основне школе, хигијенски преглед ученика, расписи црквено-школског одбора црквеним општинама ради унапређења школства. Од остале документације ваља поменути и грађу о издавању црквене земље на коришћење држави, спискове опорезованих, као и закупаца црквене земље у Сентандреји, попис дужника и др.

У посебним кутијама фонда Црквене општине Сентандреја налази се рачунска документација: рачуни прихода и расхода сентандрејских цркава (Саборне, Благовештенске, Пожаревачке, Преображенске, Ћипровачке, Збешке и Оповачке), сентандрејске црквене општине, завршни рачуни, облигације и обвезнице, приходи од свећа, винограда, приложника, таса, школски рачуни, разне квите и признанице, као и рачунска документација шпитаља (болница), сиротињског и школског фонда и других добротворних завода.

Архивска грађа из других црквених општина Будимског и Мохачког протопрезвитерата односи се на период од XVIII до XX века. Садржи податке о зидању, уређењу, осликавању и поправци цркава, црквених кућа и школа, инспекцији школа, избору чланова црквено-школских одбора, постављењу свештеника и вероучитеља, издавању црквених добара под закуп, раду певачких друштава... Значајне податке пружају и инвентари црквеног коренитог иметка, записници седница црквено-школских одбора, спискови фондација којима црква рукује, спискови епархија и православних верника, школски искази, школски програми, завршни рачуни, рачуни разних легата, парохијска звања у Сентандреји...

Фондови задужбина

А. 11. Текелијанум – Тек, Задужбина Саве Текелије

У Архиву Српске православне епархије будимске у Сентандреји чува се и фонд Текелијанум, Задужбина Саве Текелије (1838–1953), који садржи 46 обрађених архивских књига (1838–1952) и 48 кутија сређене архивске грађе (1873–1953). С обзиром на то да је реч о установи која је трајала више од сто година, намеће се закључак да архивска грађа Задужбине није у потпуности сачувана.

Сава Поповић Текелија рођен је у Араду 1761. године у осиромашеној племићкој породици. Школовао се у Араду и Будиму где је докторирао права. На Црквено-народном сабору у Темишвару 1790. године афирмисао се као један од најважнијих политичких вођа српског народа. Био је делегат у Угарском сабору и

секретар Угарске дворске канцеларије за послове православног народа. Како није имао потомство, одлучио је да своја имања дарује у добротворне сврхе и на тај начин унапреди интелектуални живот свог народа.

Текелијанум је основао 21. августа 1838. године као први студентски дом у Пешти за школовање српских студената.²¹ Кроз овај завод је до педесетих година XX века прошло и школовало се више од 500 студената.

Међу најважнијим књигама су записници седница патроната Саве Текелије 1902–1935, протокол питомаца Завода Саве Текелије 1838–1873, табаци за све питомце под старањем Матице српске за разне године, инвентари завода, наредбе управитеља Дома, разне рачунске књиге, књига посетилаца, као и албум фотографија Текелијанума.

Архивска грађа се претежно односи на рад Патроната завода Саве Текелије, Надзорног и Економног одбора, који су руководили радом и финансирањем установе. У грађи се налазе многобројне молбе за питомачка места, стипендије и помоћ, спискови питомаца, дисциплинска правила, документа о учешћу студената у друштвеном животу, извештаји о њиховом школовању и понашању, као и грађа о одржавању зграде Дома и станова од чијег се издавања добијао приход за школовање српске младежи.

Зграда Текелијанума је 1952. године национализована и Задужбина је привремено престала да постоји. Мађарске власти су 1996. године вратиле Текелијанум Будимској епархији Српске православне цркве, која је њен данашњи власник. У наредном периоду Текелијанум је реновиран и данас има више намена (користи се и као дом у којем станују ученици српске националности који се школују у будимпештанској гимназији „Никола Тесла“).

Б. Лични фондови

Б. 3. Епископ Данило Крстић – ДК (1927–2002)

Сви лични фондови који се налазе у Архиву Српске православне епархије будимске у Сентандреји сређени су и обрађени. Лични фонд Епископ Данило Крстић (1927–2002) – ДК најобимнији је и поседује изузетно вредну архивску грађу.

Епископ Данило Крстић био је један од најобразованијих архијереја Српске православне цркве. Говорио је неколико светских језика. За време боравка у Сентандреји и рада у Архиву имала сам привилегију и част да га упознам и с њим разговарам о многим темама. После његове смрти, поред архивске грађе од које је формиран лични фонд у двору Будимске епархије, остала је и његова драгоцену библиотека са преко 3.000 наслова на разним језицима.

„Владика је био необични човек ниског раста и чудног нагласка, велики литург, ходајућа енциклопедија, непресушни речник, поета, Богомир Тихи, ходајући лектор и рецензент, апостол Речи и смерни и скромни молитвеник.” Овако је о владика Данилу говорио јеромонах Варнава (Кнежевић), секретар Будимске епархије, на скупу поводом двадесет година од смрти владике Данила, 20. априла 2022. године.

²¹ АСПЕБ, Текелијанум, Основателно писмо Саве Текелије – препис из 1838, К-1.

Епископ Данило (Славко Крстић) рођен је у Новом Саду 1927. године, где је завршио основну школу и гимназију. Студирао је упоредну књижевност на Сорбони, где је дипломирао 1952. године. Школску 1952/1953. годину провео је на Минхенском универзитету као стипендиста Евангелистичке цркве Немачке. Дипломирао је теологију на Православном богословском институту Светог Сергија у Паризу 1958, а докторирао на Богословском факултету Харвардског универзитета у Америци 1968. године на тему „*О Божанског човекољубљу – од Платона до Јована Златоуста*”.

Замонашио се 1960. године у манастиру Светог Саве у Либертвилу код Чикага, где је добио монашко име Данило. За викарног епископа хиротонисан је 1969. у Београду, а од 1984. године обављао је дужност администратора Будимске епархије. За епископа будимског устоличен је 1990. године у Сентандреји. На Богословском факултету у Београду предавао је Пастирско богословље од 1993. до 1997. године. Био је уредник *Теолошких погледа*. Издао је збирку есеја и проповеди *У почетку беше Смисао* 1996. године. Умро је у Сентандреји 2002, а сахрањен је у порти манастира Ваведење у Београду.²²

Лични фонд епископа Данила Крстића примљен је у Архив после његове смрти 2002. године. Фонд садржи лична документа, његове белешке, радове, преписку и фотографије, смештене у 22 кутије. Разврстана су у седам група у оквиру којих су сређена по врстама докумената, а у оквиру врста по хронологији (по Упутству о сређивању личних и породичних фондова).

У првој и другој кутији предмети су аналитички обрађени. Ту се налазе лична документа епископа Данила: Извод из Матичне књиге рођених, уверења о југословенском држављанству, лична карта, здравствена књижица, пасоши, сведочанства и дипломе о школовању, документа о добијању монашког имена Данило²³, о избору за епископа будимског, као и позивнице за његово устоличење²⁴. Грамата патријарха српског Германа о избору господина Данила (Крстића) за епископа будимског 1990. (са потписима патријарха и чланова Светог архијерејског синода) налази се у издвојеној грађи Архива. У прве две кутије налазе се и разне захвалнице, решења о пензионисању, медицинска документација, „*Curriculum vita – Аутобиографија*” јеромонаха Данила Крстића из 1968. године²⁵, имовинско-правни списи (рачуни и признанице од куповине књига, од прилога за храм Светог Саве), штедна књижица и др.

Документа о делатности епископа Данила односе се на његов рад у Будимској епархији и као члана Синода Српске православне цркве. Велики је број и разних његових радова (у рукопису и штампаних), превода, интервјуа, лекторисаних и акцентованих текстова, разних речника. Део грађе односи се на песме епископа Данила и других аутора намењених за објављивање, текстове и рукописе разних аутора, исписе, концепте, коментаре и белешке.

²² Јеромонах Варнава (Кнежевић), *Двадесет година од упокојења владике Данила Будимског*, Сентандреја 2022; <https://stanjestvari.com/>

²³ АСПЕБ, Лични фонд Епископ Данило Крстић (1927–2002) – ДК, К-1, 1 – 22.

²⁴ АСПЕБ, Лични фонд Епископ Данило Крстић (1927–2002) – ДК, К-1, 23, 24.

²⁵ АСПЕБ, Лични фонд Епископ Данило Крстић (1927–2002) – ДК, К-1, 37.

Преписку чине службена и приватна писма упућена епископу Данилу, на српском и разним страним језицима.

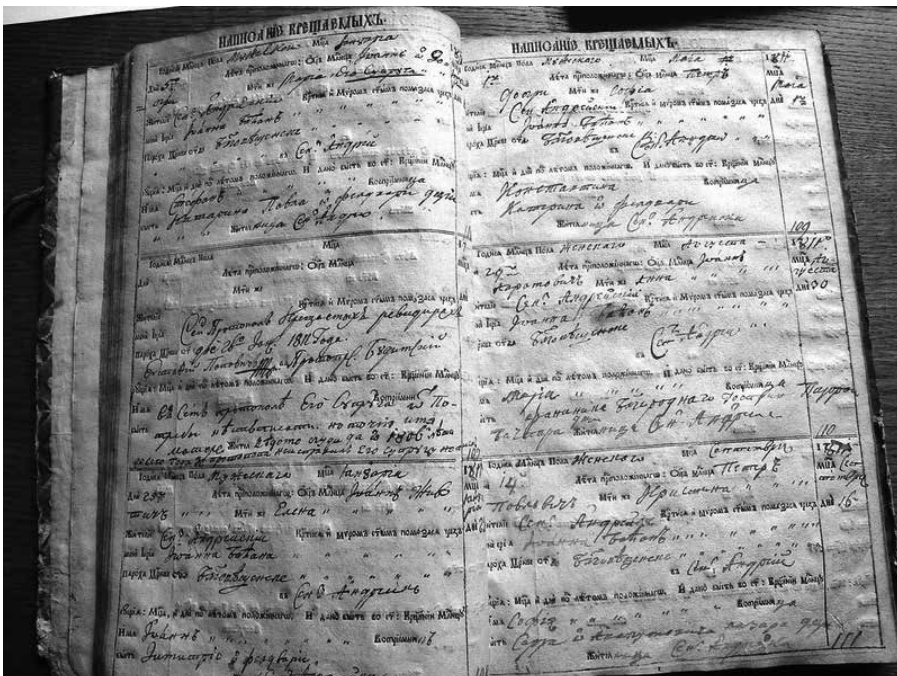
Сачуване су фотографија епископа Данила из различитог периода, појединачне и групне, као и фотографије других личности. Ту је и урамљена фотографија његове мајке.

В. Збирке

В. 1. Збирка матичних књига – ЗМК

Једна од највреднијих збирки у Архиву Српске православне епархије будимске је Збирка матичних књига. Ова збирка се састоји од матичних књига крштених, венчаних и умрлих из 59 места епархије из разних цркава за период од 1725. до 2006. године. Комплетна збирка од 667 књига је микрофилмована и дигитализована 2011. године. Једна копија дигитализованих матичних књига налази се и у Државном архиву Србије чији стручњаци настављају са обрадом матичних књига из црквених општина који су предали књиге после 2011. године.²⁶ Попис матичних књига који је објављен знатно се повећао јер су од 2006. године примљене књиге из многих цркава.

353

Матична књига крштених из Сендандреје

²⁶ Бошко Ђенић, Славица Тимотијевић, Вера Филиповић, *Водич архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006, 77-92.

ИЗДВОЈЕНА ГРАЂА

Посебан одељак у Архиву чини Издвојена грађе у којем се налазе Опросница грехова са потписом патријарха Чарнојевића из XVII века, Султански берат о именовању Дионисија Поповића за београдско-сремског митрополита из 1784. године, Синђелије патријарха Арсенија Јовановића Шакабенте (1740), епископа Дионисија (1752), Хронолошки преглед православних српских епископа (1690–1866), Географска карта кнежевине Србије 1815–1833, Списак ђака у Сентандреји 1798. године, Тестамент Јакова Игњатовића (1849), Тестамент Јоакима Вујића (1839), рачуни „Человекољубивог заведенија Јоакима Вујића” (1843–1844), Статут Православне црквене општине Пешта (1898), Правила Српске православне просветне женске задруге свете мајке Ангелине (1899) у рукопису на српском и мађарском језику, Основно писмо Задужбине Софије и Лазара Дунђерски (1913), основна писма многобројних заклада, као и друга веома значајна документа.

354

Због изузетног доприноса у области архивистике, књига поменута у овом раду, *Водич Архива Српске православне епархије будимске*, проглашена је 2006. године као најбоља, а њени приређивачи су добили награду из *Задужбине Ђурђа, Данице и Јованке Јеленић*. Интересовање за живот и рад Срба од њиховог насељавања до данашњих дана на територији данашње Мађарске наставило се истраживањима, приређивањем и објављивањем књиге *Срби у Будимској доњој вароши Табан, према пописима из 18. века*, Вере Филиповић и Александра Рафаиловића (објављена 2014. године). Издање чине текстови о историјату Срба у Табану и променама у области ономастике и лингвистике код Срба у то време, као и подаци о језику и писму приређене грађе. У књизи се налази и „Речник мање познатих речи”, од којих су многе данас заборављене, а односе се пре свега на занимања из тог доба. Обе књиге објавио је Архив Србије.

За архивску грађу Архива Српске православне епархије будимске влада велико интересовање научних радника. Сваке године Архив посети неколико истраживача, углавном научних радника, али и појединаца, чији су предмет интересовања бројне теме. Појединци најчешће истражују матичне књиге крштених, венчаних и умрлих разних црквених општина са циљем проналажења података о свом пореклу. Инспектор за црквене архиве Републике Мађарске сваке године обавља стручни надзор у Архиву Српске православне епархије будимске. У својим извештајима он је изнео позитивно мишљење о сређености и заштити архивске грађе, истичући да је Архив Српске православне епархије будимске један од сређенијих црквених архива на територији Мађарске. О томе сведочи и награда Архива Србије *Златна архива* из 2017, која се сваке године додељује најбољим архивима.

Свим архивистима Архива Србије који су долазили у Сентандреју и радили у Архиву Српске православне епархије будимске свесрдну помоћ и сарадњу пружали су протојереји Војислав Галић и Лазар Пајтић, кустос Коста Вуковић, професор Димитрије Стефановић (недавно преминуо) и колегиница Радојка Горјанац, уз благослов и топло гостопримство владика Данила и Лукијана.

О Србима у Сентандреји књижевник Јаков Игњатовић је написао:

„И кад у Сентандреји једном нестане Срба, а једаред ће их нестати, онда ће им обронак дивних планина бити гроб, мирисно зеленило покров, а звук звона њихових храмова пропратиће их у вечност, а храмови остаће као споменици њиховог духа и живота.”

Ове надахнуте и потресне речи нису се оствариле. У Сентандреји и другим местима на територији Епархије будимске и даље живе Срби који опстају радећи за будућност рода. Бројни православни храмови и архивска грађа у Архиву Српске православне епархије будимске сведоче о њиховом постојању, духу и животу.

Будуће генерације архивиста имају задатак да брину о сачуваном на најбољи начин, јер документа сведоче да смо били, да јесмо и да ћемо бити.

РЕЗИМЕ

355

На основу архивске грађе која се чува у Архиву Српске православне епархије будимске објављено је много књига. Истраживачи различитих профила показали су интересовање за проучавање разних тема у вези са животом Срба од XVIII до XX века на простору Мађарске. Зато треба наставити са заштитом и сређивањем фондова Архива. План о потписивању Протокола о сарадњи између Српске православне епархије будимске и Државног архива Србије требало би реализовати у наредном периоду. Њиме би се обезбедио континуирани рад архивиста из Србије. Такође треба подсетити Министарство културе Републике Србије на значај архивске грађе у Будимској епархији и указати на труд и рад архивиста у Архиву Српске православне епархије будимске, како би се сачувало ово архивско благо и обезбедила финансијска средства. Уколико могућности дозволе, све урађене сумарне инвентаре за фондове и збирке Архива Српске православне епархије будимске требало би објавити и омогућити заинтересованима на увид.

Епархија будимска је недавно (јануар 2024. године) реализовала куповину и уградњу покретних полица у просторији намењеној за Архив. Тако се повећао простор за архивску грађу коју ће убудуће примати, а обезбеђена је и њена адекватнија заштита.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Необјављена архивска грађа из фондова и збирки Архива Српске православне епархије будимске

- Архив Српске православне епархије будимске, Епископ дијецезан – Е
- Архив Српске православне епархије будимске, Црквена општина Сентандреја – ЦО Сентандреја
- Архив Српске православне епархије будимске, Текелијанум – Тек, Задужбина Саве Текелије
- Архив Српске православне епархије будимске, Лични фонд Епископ Данило Крстић – ДК (1927–2002)
- Архив Српске православне епархије будимске, Збирка матичних књига – ЗМК
- Архив Српске православне епархије будимске, Издвојена грађа

Интернет

- Јеромонах Варнава (Кнежевић). *Двадесет година од упокојења владике Данила Будимског*, Сентандреја 2022; <https://stanjestvari.com/>

Литература

- Бачко, Александар. *Из прошлости сентандрејских породица*, Београд 2009.
- Бикар, Федора. *Сентандреја у огледалу прошлости*, Нови Сад 2003.
- Давидов, Динко. *Сентандрејска Саборна црква*, Београд 2001.
- Давидов, Динко. *Сентандрејске српске православне цркве*, Сентандреја 2005.
- Давидов, Динко. *Сентандреја, српске повеснице*, Београд – Нови Сад 2011
- Ћенић, Бошко, Тимотијевић, Славица, Филиповић, Вера. *Водич архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006.
- Крстић, В. Петар. *Српство у Сентандреји, Стеван Чампраг*, Нови Сад – Београд – Будимпешта 2018.
- Марјановић, Георгије. *Шематизам Православне српске епархије будимске за 1896. годину*, Сремски Карловци 1896.
- Медаковић, Дејан, Давидов, Динко. *Сентандреја*, Београд 1982.
- Софрић, Павле. *Моменти из прошлости и садашњости вароши Сентандреје*, Ниш 1903.

Verica FILIPOVIĆ

ARCHIVAL MATERIAL OF THE SERBIAN ORTHODOX EPARCHY OF BUDA IN SZENTENDRE

Summary

Based on the archival material that is kept in the Archives of the Serbian Orthodox Eparchy of Buda a lot of books have been published. Researchers of different profiles have shown interest for studying various themes regarding the life of Serbs from 18th until 20th century in Hungary. That is why we should continue with protection and arrangement of the fonds in the Archives. The plan for signing the Cooperation Protocol between the Serbian Orthodox Eparchy of Buda and the State Archives of Serbia should be realised in the following period. It would enable continuing work of the archivists from Serbia. Also, the Ministry of Culture of the Republic of Serbia should be reminded about the importance of the archival material in the Eparchy of Buda and the efforts and work of the archivists in the Archives of the Serbian Orthodox Eparchy of Buda should be point out so that its archival treasure would be preserved and financial means secured. If the possibilities allow so, all summaries of inventories for fonds and collections of the Archives of the Serbian Orthodox Eparchy of Buda would be published and made available.

The Eparchy of Buda recently (January 2024) has realised the purchase and mounting of the movable shelves for the room intended for the Archives. In that way, the space for the future archival material is increased and more adequate protection of the material provided.